

**INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK
SIYOSATSHUNOSLARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH MODELI**

*Jumaev Rustam G‘anievich,
Buxoro davlat universiteti Yurisprudensiya va ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrası
dotsenti, s.f.f.d (PhD)*

Rezyume: Mazkur maqolada “Siyosatshunoslik” ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda integrativ yondashuv asosida fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ayrim jihatlari haqida mulohazalar yuritiladi. Bunda integrativ yondashuvning yuqori malakali kadrlarni yetishtirishdagi ustuvorligi asoslangan. Ushbu muammoning tahlilida xorijiy va mamlakatimiz olimlarining nazariy qarashlari amaliyot asosida qiyoslangan.

Kalit so‘zlar: Integrativ yondashuv, fuqarolik pozitsiyasi, kasbiy kompetensiya, pedagogik faoliyat, fanlar integratsiyasi

**МОДЕЛЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ
БУДУЩИХ ПОЛИТОЛОГОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО
ПОДХОДА**

*Жумаев Рустам Ганиевич,
доцент кафедры юриспруденции и социально-политических наук
Бухарского государственного университета, д.ф.н.н (PhD)*

Резюме: В данной статье рассматриваются некоторые аспекты формирования гражданской позиции студентов, обучающихся по направлению “Политология”, на основе интегративного подхода. На этом основана приоритетность интегративного подхода в воспитании высококвалифицированных кадров. При анализе данной проблемы на практической основе проведено сопоставление теоретических взглядов зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: интегративный подход, гражданская позиция, профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, интеграция учебных дисциплин.

**A MODEL FOR IMPROVING A CIVIL POSITION OF FUTURE
POLITICAL SCIENTISTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH**

*Jumaev Rustam Ganievich,
Associate Professor of Jurisprudence and Socio-Political Sciences Department
of Bukhara State University*

Abstract: this article discusses some aspects of the formation of a civil position of students specializing in “Political Science” on the basis of an integrative approach. It substantiates the priority of the integrative approach in the cultivation of highly qualified personnel. In the analysis of this problem, the theoretical views of scientists from abroad and our country are compared on the basis of practice.

Keywords: integrative approach, civil position, professional competence, pedagogical activity, science integration

Milliy mustaqillikni mustahkamlash va takomillashtirish, mamlakatda sanoat

va xalq xo'jaligini fan-texnika hamda zamonaviy texnologiyalar asosida qayta qurish, ishlab-chiqarishni jadallashtirish yordamida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni rivojlantirish inson omilini faollashtirishni talab etdi. Zero, inson mehnat faoliyatini qayta qurish, yangi va murakkab ijtimoiy hamda ilmiy texnik vazifalarni ijodiy hal etish zaruriyati, mantiqiy-ijodiy fikrlaydigan yuksak malakali hamda bilimli, siyosiy jihatdan chiniqqan mutaxassislarni tayyorlash orqali amalga oshirilishi mumkin. Buni aniq ko'ra olgan Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020 yilni "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb nomlashni taklif etar ekan, "Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish"[1]ni asosiy vazifa qilib belgiladi. Bu vazifani amalga oshirishning yagona sharti uzluksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini bo'lmish oliy o'quv-yurtlarining o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilish, uning mazmunini jahon andozalari darajasiga ko'tarish, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chiqarish yaxlitligini ta'minlashga erishib, fanlarni o'qitishda tizimli, integratsion yondashishni ta'minlashdan iborat.

Tizimli yondashuv, tizimlilik qismlardan tashkil topgan yaxlit narsa yoki hodisa ma'nosini anglatadi. Fanlararo tizimlilik har bir fanning o'zga fanlar bilan o'rganayotgan, tadqiq qilinayotgan masalalar, voqealarning o'xshashlik tomonlari asosida birikkan yaxlit tizim sifatida o'rganishni nazarda tutsa, integrativ yondashuv narsa va hodisalar bo'laklari yoxud qismlarining bir-biriga qo'shib, bir butunga aylanib yaxlitlanishini anglatadi. Har ikki pedagogik tushuncha ta'lim-tarbiya jarayonida fanlar mazmunidagi ma'lumotlarning o'xshash, yaqin, bir-birini to'ldiruvchi, kuchaytiruvchi g'oyalar, fikrlarni yuzaga keltiradi va o'zlashtiriladigan bilimlar mazmunini yuksaltiradi, oshiradi hamda bilim oluvchining intellektual salohiyatini, dunyoqarashini boyitib, shaxsiy sifatlarini ijobiy tomonga rivojlantirishga yordam beradi. Pedagogika, didaktika, metodika, falsafa, psixologiyaga doir adabiyotlarning tahlili intergatsion ta'limning o'tmishdoshi sifatida XX asrning 20-30 yillarida fanlararo bog'liqlikni (V.Ye.Yesipov), 60-70 yillarda fanlararo aloqani (I.D.Zverev, V.N.Maksimova, L.V.Tefasov, E.A.Turdiqulov), 80-90 yillarda esa ta'lim jarayonini integratsiyalash (Yu.M.Kolgin, L.V.Tarasov, R.G'.Safarova, O.A.Abduquddusov va h.q.) masalalari amalga oshirilganligini ko'rsatdi.

Ta'lim tizimida fanlararo bog'lanish o'rniga kelgan fanlararo aloqadorlik bir-biriga o'zakdosh, mazmunan va mohiyatan yaqin bo'lgan fanlar mazmunidagi ma'lumotlarni ilmiy ifodalash orqali fan, ta'lim amaliyoti integratsiyasini vujudga keltirishga, bilimlarni chuqurlashtirishga, kengaytirishga olib keldi. Zamon ishlab chiqarishi va uning ishlash texnologiyasi bo'yicha yangi fanlarning yaratilishiga asos soldi, istiqbolli muammolarni amalga oshirish samaradorligini ta'minlashning didaktik zamini bo'lib xizmat qildi. "Fanlararo aloqadorlik – deb yozadi taniqli rus pedagogi V.M.Maksimova - zamonaviy didaktik paradigma sifatida fanlar mazmunidagi o'quv muammolarini kompleks (yaxlit) hal etish, umumlashtirish va bir butun xulosa chiqarish imkonini yaratdi. Ayni paytda, ta'lim metodlari, usullarini faollashtirdi va turli o'quv predmetlari mazmunidagi bilim, qo'nikma, malakalarni tizimga solishni ta'minladi. Tizimli tahlilni yo'lga qo'yib, fanlararo aloqadorlikning tarkibi, tuzilishi va vazifalarini turli ob'ektlar bilan bog'lab, o'quv fani va o'qitish jarayonining bog'liqligini amalga oshirdi. Shuning uchun u zamonaviy didaktik prinsip hisoblanadi" [3,30].

O'zbekistonlik pedagog A.Choriyev "Kadrlar tayyorlash tizimida fanlararo

aloqaning ahamiyati” muammosini tadqiq qilar ekan, fanlararo aloqadorlik xususida shunday yozadi: “...fanlararo aloqa ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, biri-ikkinchisini to’ldiradi, ortiqcha takrorlashlarga yo’l qo’ymaydi. Shuning uchun ta’lim standartlarini, darslik va o’quv qo’llanmalarini tayyorlashda fanlararo aloqa qoidasiga amal qilish hayot talabidir” [4,348]. Muallif bu bilan barcha fanlar tabiat, jamiyat, tafakkur qonuniyatlarini o’rganishda bir-biriga yaqinligini, bu yaqinlik esa aloqadorlikni to’ldirishini va shu asosda ta’lim-tarbiya samaradorligini ta’minlashini ta’kidlaydi. “Fanlararo aloqadorlik, – deb yozadi B.Abdullayeva, – faqatgina fanlarni o’rganishda umumiy ijtimoiy maqsadlar asosida o’quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga erishish vositasi emas, balki aniq pedagogik vazifalarni shakllantirish, bilimlar, malakalar, munosabatlar asosida fan tizimlarini belgilashda muhim omillardan biridir” [2,42].

Mazkur omillar va o’tgan asrning 80-90 yillarida fanlararo aloqadorlik deb emas, balki ta’lim jarayonini integratsiyalash nomi bilan yuritila boshlanib, u voqelikni bir butunlikda o’zaro bog’liqlik va aloqadorlikda anglashni yo’lga qo’yib, fanlarning bir-biriga o’xshash tomonlarini ilmiy asoslashga yordam berdi. Keyinchalik pedagogik matbuotda, ilmiy jamoatchilikda integratsiya g’oyasiga bag’ishlangan maqolalar, o’quv qo’llanmalari chop etila boshlandi va u didaktikada yetakchi yo’nalish kasb etdi. Dissertatsiya ishlari yozildi, monografiya, darslik, o’quv qo’llanmalari nashr etildi (Qarang: I.D.Zverev, V.N.Maksimova, S.D.Vorchenko, N.S.Svetlovskaya, S.B.Kats, A.A.Kuznetsov, S.A.Beshenkov, E.A.Turdiqulov, N.Sh.Shodiyev, R.G’.Safarov, O.A.Abduquddusov, B.Abdullayeva va h.k.). Ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlari integratsiyasini ham nazariy, ham amaliy jihatdan asoslash uchun, avvalo, uni pedagogik hodisa sifatida tavsiflash lozim. Chunonchi, “Integratsiya” – ayrim bo’laklarning,- deb qayd etadi X.N.Xakimov, – yoki elementlarning bir-biriga qo’shilishi, bir-butunga aylanishi, yaxlitlanishidir. Integratsiya jarayonining ildizi uzoq o’tmishdagi klassik pedagogikaga borib taqaladi hamda fanlararo bog’liqlik g’oyasi bilan ifodalani, o’quv materialining mazmunini o’rganish, tabiatini yaxlit bir butun sifatida talqin qilishni nazarda tutadi” [6,12].

Ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarni integrativ o’qitishning afzallik tomoni shundaki, ular ta’lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish, demokratiyalashtirish, ijtimoiylashtirish imkoniyatlari maydonga keladi. Bu imkoniyatlar talabalarda fuqarolik madaniyatining asosini tashkil etgan fuqarolik ongi, fuqarolik e’tiqodi, fuqarolik tafakkuri, fuqarolik idroki va munosabatlarining rivojlanishi uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi. Shu ma’noda yangi qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun talablari asosida ta’lim-tarbiya yaxlitligini ta’minlash hamda talaba-yoshlarda fuqarolik madaniyatini rivojlantirish maqsadida ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlar integratsiyasini quyidagi yo’nalishlarda tashkil etishni maqsadga muvofiq deb bildik:

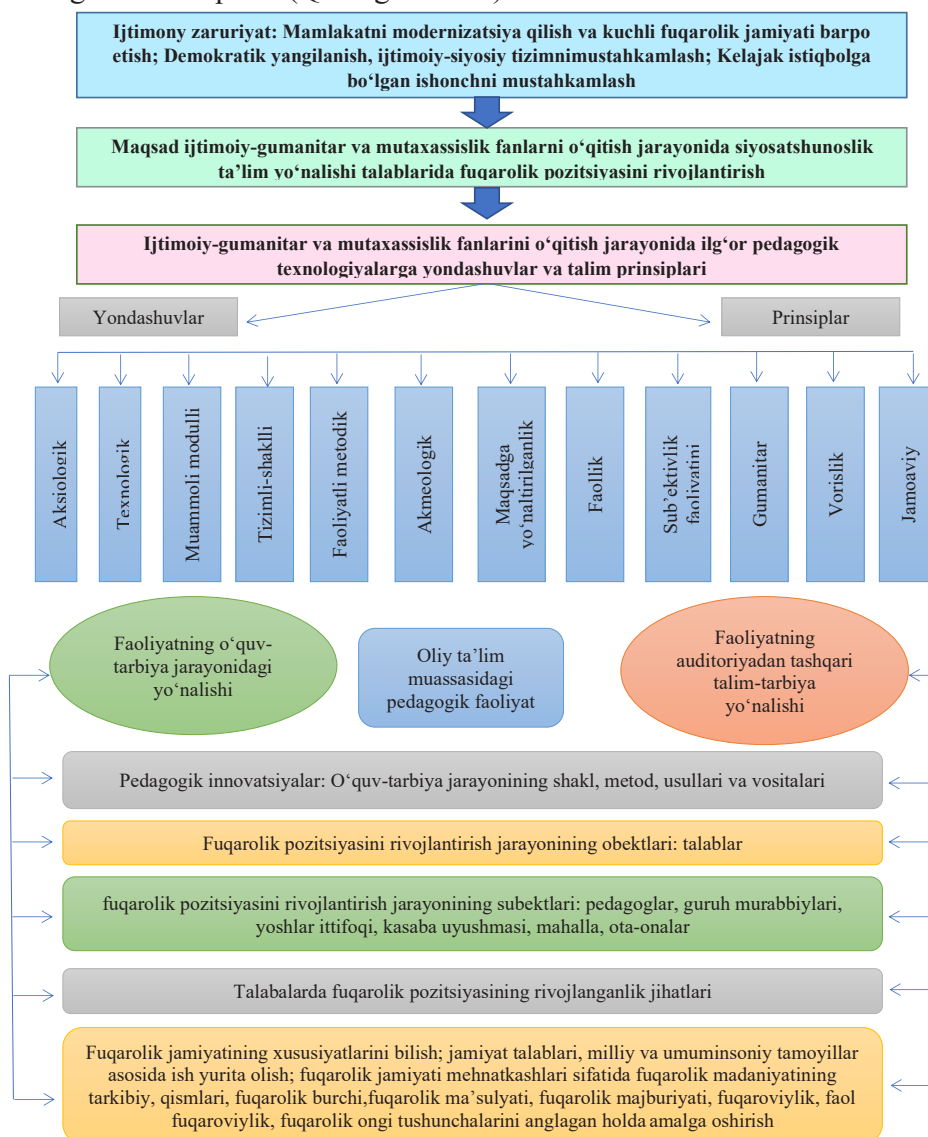
- ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlar integratsiyasini tashkil qilish yordamida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma’naviy-ma’rifiy hayot uchun muhim bo’lgan fan, san’at, ilm-ma’rifat insonning mehnat faolligi, milliy mafkura, falsafa, din kabi qimmatli qadriyatlar asosini tashkil etgan aksiologik (qadriyatlar to’g’risidagi ta’limot) bilimlar majmuasini vujudga keltirish;

- fanlarning yaxlit integratsiyasi asosida voqelik, ijtimoiy-siyosiy hayot, iqtisodiy-mafkuraviy taraqqiyot to’g’risida gnoseologik ma’lumotlar, amaliy va ta’limiy tarbiyaviy jarayonni baholovchi ahamiyatga ega bo’lgan ko’nikmalar (dalillash, milliy mustaqillikning barcha tuzumlardan ustunligini asoslash, fan texnikaning insonparvarligi, insonga xavf solayotgan tahdidlar, mafkuralarning yotligi, jaholatligi

va h.k)ni hosil qilish va takomillashtirish;

- ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlar mazmunidagi umumlashtirilgan bilimlar, ko'nikmalar asosida shaxs g'oyaviy-mafkuraviy e'tiqodi, ilmiy dunyoqarashi, axloqiy-estetik ideali, ma'naviy-jismoniy salohiyati, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va mehnat faoliyatining huquqiy-axloqiy asosi negizida fuqarolik madaniyatining tarkibiy qismlarini tarkib toptirishga erishish.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishni inobatga olib, tadqiqotimiz jarayonida ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarni integrativ o'qitish jarayonida, bo'lajak siyosatshunoslarning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish modelini quyidagicha tasvirlashga harakat qildik (Qarang: 1-rasm).

1-rasm. Integrativ yondashuv asosida talabalarda fuqarolik pozitsiyasi va kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish modeli

1-rasm. Integrativ yondashuv asosida talabalarda fuqarolik pozitsiyasi va kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish modeli

Model o'zida ijtimoiy zaruriyat, jarayonning maqsadi, ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarni o'qitishga innovatsion yondashuvlarni hamda uni tashkil etish

prinsiplarini, oliy ta'lim muassasasida tashkil etiladigan pedagogik faoliyatni, shuningdek, tadqiqot jarayonida amalga tatbiq qilingan ishlarining natijalarini ifodalashni iborat bo'ldi.

Jadvalda ifodalangan model bo'yicha tadqiqot jarayonida tajriba-sinov ishlari tashkil qilinib, pedagogik faoliyat yo'lga qo'yildi. Bu jarayonda, quyidagilar e'tiborga olindi:

- tadqiqotimizning ilmiy-didaktik asosini bo'lajak siyosatshunoslarda fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish va ularni yuqori malakali mutaxassislar qilib tayyorlash uchun, oliygohning ilmiy-pedagogik jarayonlariga innovatsion pedagogik texnologiya asosida yondashishni;

- kasbiy-ta'limiy shart-sharoitlarni yaratish va amaliyotga tatbiq qilish, unda ijodiy-shaxsiy, ta'limiy metodik paradigmalariga tayanib ish yuritish g'oyasi nazarda tutildi. Shunga binoan, bo'lajak siyosatshunoslarda fuqarolik madaniyatini rivojlantirish tadqiqotimiz jarayonida quyidagi yondashuvlar va ta'lim prinsiplariga asoslanib faoliyatni yo'lga qo'yish nazarda tutildi hamda ular quyidagicha amalga oshirildi:

1) aksiologik – bu yondashuv har qanday kasbning tarixiy paydo bo'lishi, takomillashib borishi, bo'lajak kasb egalarining kasbiy va shaxsiy sifatlari uchun zarur bo'lgan madaniy-kasbiy bilimlarning sababiy bog'lanishlarini inobatga olishni nazarda tutish;

2) texnologik – bo'lajak siyosatshunoslarda fuqarolik madaniyatini rivojlantirishda texnologik, maqsadni oydinlashtirgan holda yondashib, bo'lajak siyosatshunoslarning xatti-harakatlari, ma'naviy yuksalishini yo'lga qo'yib kafolatlangan natijaga erishish uchun pedagogik faoliyatni uzluksiz amalga oshirish ishlarini olib borish;

3) muammoli-modulli – fanlararo integratsiyadagi yaxlit o'quv jarayonini tashkil etish orqali professor-o'qituvchilarning o'z harakatlarini maqsadga erishishga yo'naltirish, faoliyatdagi xatoliklarni korreksiyalash va tanqidiy fikrlashni shakllantirish hamda buning yordamida fikrlash qobiliyatini aktivlashtirish, muammoning yechimini topishga qaratilgan ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi didaktik jarayonga talaba faoliyatini yo'naltirish;

4) tizimli-tashkiliy – bu yondashuv asosida bo'lajak siyosatshunoslarda fuqarolik pozitsiyasini takomillashtirishda ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarni o'rganishni integrativ yondashuv asosida loyihalashtirish, modellashtirish, mavzular mazmunidagi bog'lanishlarni yagona maqsad sari yo'naltirish, tadqiqot ob'ekti ma'lumotlarini (fuqarolik madaniyatiga oid) o'zaro aloqadorlikda, yaxlit tizimga kelishini tashkillashtirish;

5) faoliyatli-mahsulli – bu yondashuv bo'lajak siyosatshunoslarda o'z mutaxassisliklari va shaxsiy-insoniy fazilatlarini mukammallashtirish maqsadida talaba-tibbiyotchi, medik-pedagog ko'nikmalarini ishlab chiqish va kasb nuqtai nazaridan faoliyatini yo'lga qo'yishda harakat qilish orqali fuqarolik madaniyatini o'zlashtirishda talabalarni jalb etishni amalga oshirish;

6) akmeologik – pedagog va bo'lajak siyosatshunoslarga ijtimoiy gumanitar va ixtisoslik fanlar mazmunidagi mavzular kesimida fuqarolik madaniyati tushunchalarini kasbiy-shaxsiy bilimlar tarzida o'z kasbini yuksak darajada egallashi va fuqarolik madaniyatini o'zida rivojlantirish jamiyat taraqqiyoti, millat ravnaqi, xalq farovonligi yo'lida xizmat qilish nuqtai nazaridan bilishni yo'lga qo'yish.

Bu yondashuvlarga asoslanib, tashkillashtirilgan pedagogik jarayon maqsadga yo'nalganlik, faollik va onglilik, sub'ektivlik va faoliyatni rag'batlantirish, gumanitar yo'nalganlik, vorislik va jamoaviylik prinsiplari asosida loyihalashtirildi. Zero, bu prinsiplar ta'lim jarayonining qonuniyatlarini, ya'ni o'qish-o'qitishda amal qilinadigan qoidalarni ifodalaydi. Shuning uchun ham ular hozirgi zamon pedagogikasining muhim ilmiy asosini tashkil etadi.

Modulda ko'rsatilgan oliy ta'lim muassasasidagi pedagogik faoliyat tadqiqotning maqsadi, vazifalaridan kelib chiqqan holda qayd etilgan yondashuvlar va prinsiplarga tayanildi va o'quv-mashg'ulotlari hamda auditoriyadan tashqari ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalashtirildi, amalga oshirildi. Bu faoliyatni amalga oshirish jarayonida tadqiqotimiz ob'ektlari bo'lgan oliy o'quv yurtlarida o'qitiladigan ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarni o'qitish jarayonida talabalarning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishda mavzular mazmunidagi quyidagi masalalarga e'tibor qaratildi:

- insoniyat va jamiyat rivojida umumbashariy, milliy va ma'naviy merosning o'rnini hamda moddiy ishlab chiqarishdagi ahamiyatini namoyon etish orqali fuqarolik pozitsiyasi to'g'risida tushuncha berish;
- ijtimoiy-gumanitar va ixtisoslik fanlarning ijtimoiy hayot iqtisodiyot, siyosat, huquq va hokimiyatdagi o'rnini tushuntirish yordamida bu jarayonda fuqarolarning rolini ko'rsatish;
- O'zbekiston Konstitutsiyaviy tuzumining asosiy prinsiplari, fuqarolarning huquqlari, burchlari va erkinliklarining qonun bilan kafolatlanishini hamda jamiyat va shaxs munosabatlarining dialektik mutanosibligini bilib olishga yo'llash;
- mustaqillik tafakkuri va fuqarolik madaniyatining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-madaniy, tarixiy, ilmiy-nazariy va amaliy zaminlarini anglab yetish ko'nikmalarini talabalarda hosil qilib, fuqarolik madaniyati tushunchalarining jarayondagi o'rnini o'rgatish;
- fuqarolik jamiyatining iqtisodiy-ma'naviy, huquqiy-axloqiy, madaniy-siyosiy negizini bilib olishga yo'llash;
- shaxs shakllanishi va jamiyat taraqqiyotida ta'lim-tarbiyaning ustuvorligi, uning dunyoviylik, insonparvarlik va demokratik xarakterda ekanligini tushunib yetishga o'rgatish;
- inson hayotining maqsadi, mazmuni va mohiyatini, kasbning axloqiy-huquqiy asosi, xulq-odob madaniyati fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning omili ekanligini tushuntirish;
- Yangi O'zbekistonni qurishga yo'naltirilgan ob'ektiv shart-sharoitlar va sub'ektiv omillarni hamda ularning Vatan ravnaqi g'oyasi, millatlararo totuvlik tamoyili bilan bog'liqligini, mamlakatni rivojlantirishdagi ahamiyatini tushunishga talabalarni yo'llash va h.k.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi "2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini «Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" PF-5953-sonli farmoni. www.lex.uz

2. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari: Ped. fan. dok. diss... . -Toshkent: TDPU, 2006. - 263 bet.

3. Maksimova V.N. Междпредметные связи в процессе обучения.-М.: Просвещения,1982.-192 s.

4. Choriyev A.Ch. Pedagogikaning fanlararo aloqasi va badiiy adabiyot bilan o'zaro bog'liqlik qonuniyatlari (Kadrlarlar tayyorlash milliy modelida fan komponenti asosida): Ped. fan. dok. diss. -T.: 2003. – 348 b.

5. Sharifxo'jayev M. O'zbekistonda ochiq fuqarolik jamiyatining shakllanishi. – T.: "Sharq", 2003. - 512 b.

6. Hakimov X.N. Talaba shaxsini shakllantirishda, jismoniy va ma'naviy axloqiy tarbiya integratsiyalashuvining pedagogik shart-sharoitlari. Ped. fanl. bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati:2019. -27 b.